

Historien om Peder Anker gruve

av Stig Flaata

«Livet er en evig jakt etter nye forekomster» tenkte jeg ironisk, i det jeg bladde gjennom nok en støvete NGU-rapport på leting etter opplysninger om geologien på Langøy. Etter årevis med gjennomgang av gamle rapporter og skrifter kommer en av og til over beskrivelser av forekomster som virker interessante. En liten del av disse viser seg etter nærmere gransking av tilgjengelig materiale å være så interessante at et besøk blir fristende. Peder Anker gruve ble en liten besettelse.

Det hele begynte med en gjennomgang av Neumanns «Mineraler i Norge». Under avsnittet om hematitt fant jeg følgende passus: «Vogt (1892b, pp. 119 – 121) beskriver de store, praktfulle og flaterike krystaller av jernglans fra Peder Anker gruve på Langøy nær Kragerø. Jernglanskrystaller fra denne lokaliteten finnes spredt i gamle mineralsamlinger over hele verden.» I Vogts rapport fant jeg mer:

»*Jernglans*. De store og praktfulde krystaller af jernglans, som under etiketten «Kragerø» eller «Langø» findes spredt i mange samlinger, stammer fra en ganske liten, forlængst nedlagt grube, Peder Anker grube, som nu står full av vand og således ikke er tilgjengelig; på berghalden kan man endnu finde krystaller af albit, medens jernglansen er bortplukket». – Dermed tok det fyr (i Flaatas hode). Jeg tenkte: «Denne graven må det være mulig å finne. Kanskje jeg kunne finne noen jernglanskrystaller ved å grave et stykke ned i tippaugen. Kanskje jeg til og med kunne finne kry-

staller på matriks. Kanskje ...». jeg forsøkte å kjøle meg ned ved å forestille meg en tom tippaug og en utilgjengelig vannfylt sjakt. Men det virket dårlig, og jeg bestemte meg for å ta forekomsten i nærmere øyensyn.

Jerngruvene på Langøy ligger i tilknytning til store og små kvartsganger i en hornblendeskifer. Gruvedriften her ute ble startet av greve Peder Anker på midten av syttenhundretallet. Greven hadde også et vakkert lite landsted på nord-siden av øya. Dette landstedet eksisterer fortsatt. Gruvene ble drevet på magnetkis som finnes i drøye masser eller krystallisert som magnetittoktaedre. Jernglans finnes i de fleste av gruvene, men bare Peder Anker har velutviklede krystaller. Krystallene kan anta betydelige dimensjoner. Det er registrert krystaller med en bredde på opp til 20 – 25 cm, og en tykkelse på 3 – 5 cm. (J.H.L. Vogt 1892). De utmerker seg ved homogenitet og påfallende frihet for riss og tvillinglameller. Som regel er de utviklet med en tavleformet typus. Både romboeder og

*Hematitt, kalkspat og albitt. Samling: Norsk Bergverksmuseum.
Foto: Halvor Rock Løwer*

*Kalkspat på kvarts fra Modum 14 × 10 cm. Foto og samling: Jørn H. Hurum.
(Se artikkel om Mossemessa).*

skalenoeder er registrert. Målinger av krystallene er foretatt av bl.a. C. Hintze (1915). Albitt opptrer ved flere av gruve-vene ofte i store, opptil 3-4 cm krystaller. De er tavleformet og krystalliserer i tvilling-er etter albittloven. Krystallene er farveløse og av og til nesten vannklare. Forøvrig finnes det også rikelig med kalkspat. Gode krystaller finnes både i Peder Anker og i fru Anker gruve. I fru Anker er de som seg hør og bør rosa enkelte steder. Fru Anker gruve ble drevet så seint som på 1960-tallet.

Første framstøt mot denne lokaliteten, sommeren '88, ble en strabasiøs fiasko. I to dager trålet jeg øyas vestsida etter Peder Anker, men på grunn av et unøyaktig kart var det vanskelig å finne gruva i et kupert og tilvokst terreng. Etter å ha holdt leir ikke langt fra stollen inn til Fru Anker gruve i to dager, dro jeg inn til Kragerø og fastlandet.

Men gruva skulle finnes. Seint på høsten 1988 kom neste framstøt. Og den andre dagen, seint i skumringen snublet jeg over Peder Anker. Den lå i et dalsøkk med tett skog rundt. Berghallen var liten og delvis overgrodd. Men jeg var ikke sikker i min sak før jeg hadde saumfart tippet i flere timer og lyset fra lykten omsider fikk noe til å skinne i berghallen. Det var et lite stykke av en hematittkrystall. Peder Anker var funnet. Selve gruva var omtrent seks meter i diameter og ganske riktig vannfylt. Etter berghallen å dømme kunne den ikke være særlig dyp. Jeg tippet på to – tre meter. Halve tipphaugen var fjernet ved at en skogsbilvei hadde skåret gjennom den. Etter iherdig innsats ut i de små timer fikk jeg min lønn. Jeg fant en hel krystall. Den var $3 \times 2 \times \frac{1}{2}$ cm og et praktfullt lite stykke. Jeg forlot øya som en trøtt og sliten, men fornøyd mineralsamler.

Etter denne ekspedisjonen gjorde jeg ytterligere undersøkelser om Peder Anker. Det viste seg blant annet at Mineralogisk-Geologisk Museum på Tøyen hadde et eksemplar av arten utstilt. Det var en fin stoff, men med

endel slitasje og skader. Jeg funderte på om museet var klar over lokaliteten. Det kunne være fristende å spørre om dette, og om de hadde mer av samme sorten, men det ville kanskje være noe dristig å øde en travelt opptatt forskers tid på denne måten, så jeg lot det være.

Ytterligere to turer på Langøy ga etterhvert en pen liten samling. Men mens jeg lette etter krystaller i berghallen, kikket jeg av og til ned i den vannfylte sjakten. Jeg husket rapporten fra C. H. Langberg:

«Af ingen vigtighed er fremdeles den saakaldte Bogstad Grubes opmaaling samt Ankers gr. Den første er muthet 1ste. juli 1805 od den sidste 25de septbr. 1803, hvilken kun blev drevet et par Aar paa Magnetjernstein, og ved siden af denne fandtes en Nyre af Jernglads, der synes at have lagt i en Masse af sølvhvid, bladig chlorit.»

Det store spørsmålet ble nå om det kunne være noe igjen av dette druserommet. Gruva måtte tømmes.

Etter å ha ordnet endel formaliteter i forbindelse med tømning, og lovet bergmesteren en rapport om hva som ble gjort, satte vi igang på seinsommeren '89. Gruva viste seg å være adskillig dypere enn beregnet. Vi kom ned seks meter. Dette tok oss to dager, og jeg forsto at vi ikke ville nå bunnen denne gangen. Jeg hadde avtale annet steds.

På dette nivået begynte nordveggen å falle mot nord slik at den ble overhengende. Vi hadde nådd fast grunn midt i gruva 5 meter ned, men den fortsatte tydeligvis ned på nordsida. Året etter greide Ragnar Salmén og jeg endelig å tømme gruva. Det viste seg at den fortsatte 7 – 8 meter ned på nordsida. Endelig var gruva tom, og vi kunne gå ned. Overalt på bunnen lå et 20 – 30 cm tykt lag med kvist og kvast. Det hele innsatt med en oljeaktig, sort substans bestående av råtnende planterester. Stanken var infernalsk. En trivelig arbeidsplass. Ved en anledning snublet fort. side 20

fort. fra side 2

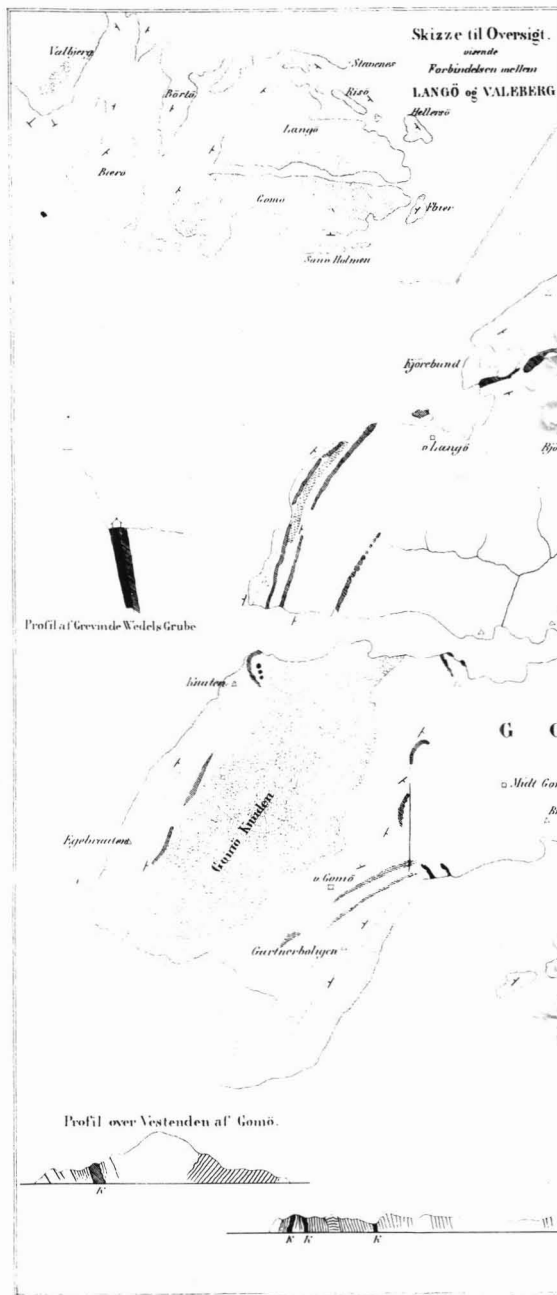
Historien om Peder Anker gruve

Aleksander (undertegnedes sønn) og endte på ryggen i bunnen. Han sank såpass ned i den illeluktende sumpen at han såvidt var synlig. Han trengte rens. Grunnen til at han likevel beholdt humøret skyldtes utelukkende noe som skjedde like før:

Vi hadde gått ned og begynt å renke bunnen. Jeg arbeidet ut fra teorien om at druserommet måtte være i eller nær bunnen. Dette arbeidet fortsatte til en av oss tilfeldig lyste på et bestemt området i bergveggen. Der var druserommet, ca. to meter opp fra bunnen. Spent (meget spent), kikket vi nærmere på druserommet. Det måtte være det omtalte og berømte. Vegene i druserommet var dekket av et leiraktig belegg, men vi kunne skimte hematittkrystaller gjennom belegget.

Vi benyttet pumpa og spylte hulrommet. Etter kort tid slo vi av pumpa og betraktet resultatet. Det var et vakkert syn. Drusa var så stor at en av oss lett kunne krype inn i den. Jeg antok at ca. halve drusa sto igjen. Halve bunnen av drusa inneholdt hematittkrystaller. Den største krystallen hadde en diameter på ca. 22 cm og en tykkelse på 2 cm. Selv om det var vanskelig å få ut hele krystaller og krystaller på matriks, resulterte denne dagen i flere gode stuffer. Vi arbeidet under vanskelige forhold, men i iveren inntok vi de merkeligste og mest strabasiøse arbeidsstillinger som den selvfølgeligste ting.

Søndag ettermiddag var vi ferdig. Vi ryddet opp, pakket sammen og forlot Langøy.

SKIZZERET GEOLOGISK KART

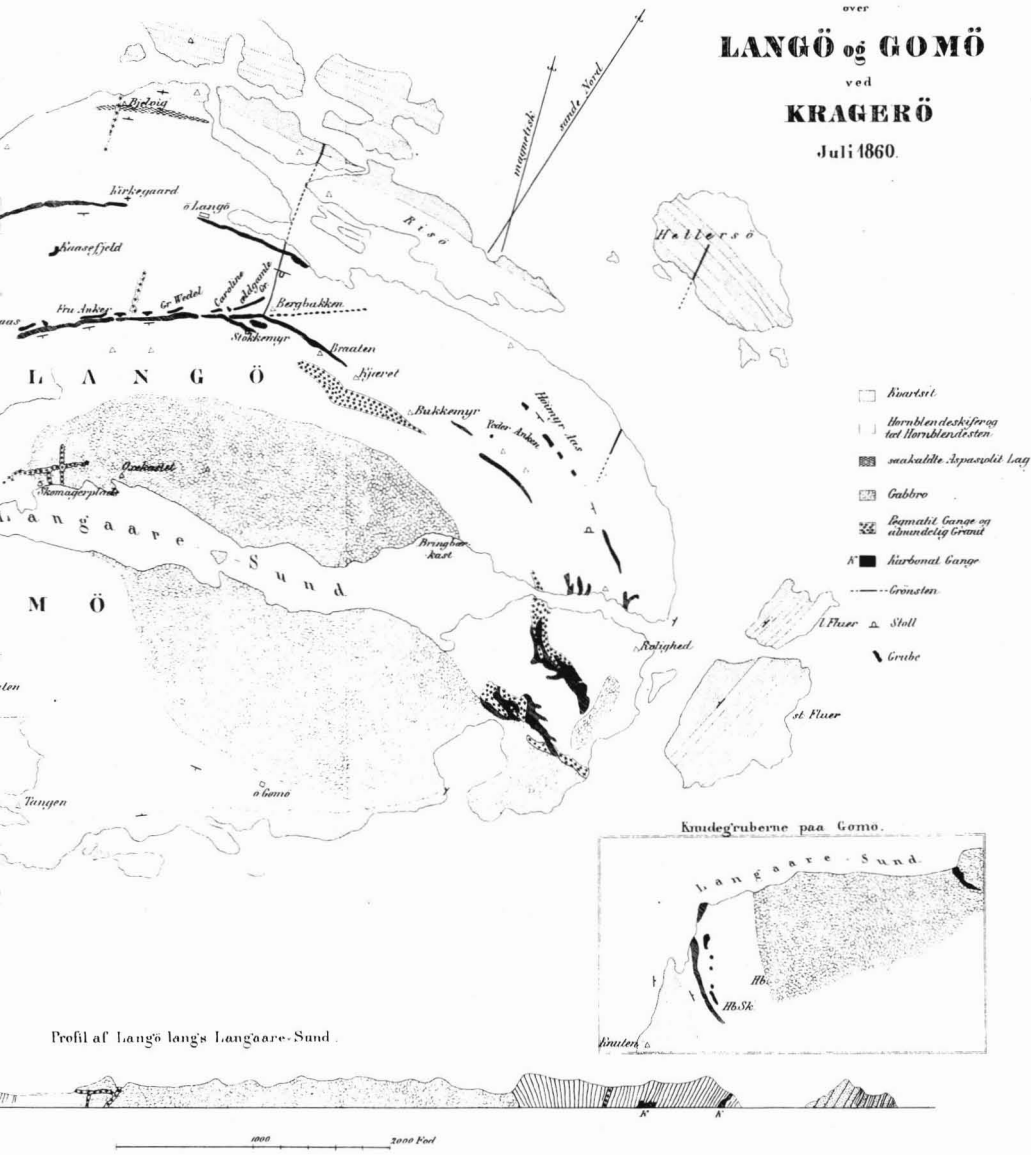
over

LANGÖ og GOMÖ

ved

KRAGERÖ

Juli 1860.

Om det blir siste gangen er ikke godt å si. Øya skjuler flere hemmeligheter. Men Peder Anker gruve, den går tilbake til historien.

Etterskrift:

Hematitt Fe O₃, H: 6,5, Dens.: 5,2-5,3. Syst: Heksagonal.

Hematitt er et meget vanlig mineral i Norge, men er sjeldent funnet i gode krystaller. Den mest kjente forekomst har i lang tid vært Snarum. Tidligere fantes her ofte vakre krystaller i serpentinmatriks. Krystallene kunne nå en størrelse på opp til 4 cm.

På verdensbasis er jernglans det viktigste jernmalmineral. I Norge er imidlertid magnetittmalm viktigere. Internasjonalt har gode krystaller tradisjonelt kommet fra Elba, Tyskland, England, USA, Sveits og Brasil. Fra Elba kommer de fortsatt i rikelige mengder. Kvaliteten er ujevn, men tidligere er det (Bancroft) funnet enkeltkrystaller opp til 10 cm. I Egremont i England har det vært funnet godt krystallisert matriale. Hematitt derfra har vært sendt til kontinentet for sliping. Toppstuffer fra denne lokaliteten selges av og til på Southerby's i London. Matrialet for sliping finnes i god kvalitet i England og Brasil. Verdien på slipematriale er ikke spesielt høy (J. Sinkankas, C. Cipriani). Verdien øker betraktelig dersom matrialet er i store stykker, opp

i 20 cm. Disse stoffene er noe av det vakreste mineralriket har å by på.

Peder Anker gruve på Langøy er en meget liten forekomst. De vakreste stoffene er imidlertid etter min mening av slik kvalitet at de overgår det meste av det som er funnet andre steder, og jeg har til gode å høre om enkeltkrystaller på over 25 cm fra andre forekomster.

Kilder:

Langberg, C. H.:

«Rapport om jernverkene»

(f. 1811, d. 1888)

Vogt, J. H. L.: 1882b:

«Om dannelse af jernmalmforekomster». NGU 6. s. 119 – 121.

Neumann, H. 1985:

«Mineraler i Norge» NGU. SKR. 68 s. 63

Kjærulf, Th. & Dahll. T. 1861b:

«Om jernertsernes forekomst ved Arendahl, Næs og Kragerø».

Nyt Mag. Naturv. 11, s. 293 – 359.

Hintze, C. 1915:

«Handbuch der Mineralogie» s. 1782 – 1853.

Sinkankas, J. 1968:

«Standard catalog of gemstones», s. 75

Cipriani, C. 1986:

«Precious stones», s. 216 – 217

Bancroft, P. 1985:

«Gem & crystal treasures» s. 356 – 360, 221, 370.

Kunstmia

STEINKJELLEREN rock-shop

MINERALER, SLIPEUTSTYR, RÅSTEIN
SKIVER, INNFATNINGER, CABOCHONER.

Åpent:
08.30 – 15.30

STOR 50 SIDERS KATALOG

Medlem
N.M.F.

Tilsendes for 15 kr. som fratrekkes bestilling.

C. ANDERSEN & CO.

A.B.C. Gatn 5, 4000 Stavanger – Tlf. (04) 52 08 82